

МІСЦЕ ПРАВА У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ КАНТА¹

Вступ. Наголошено, що Імануель Кант, хоча й не був юристом, зробив вагомий внесок у формування філософії права як складової частини практичної філософії. Його вчення про право стало частиною фундаментальної дискусії Нового часу щодо співвідношення права та моралі. Основною метою статті є з'ясування місця поняття права в системі кантівської практичної філософії, а також аналіз ключових передумов, на яких ґрунтується його розуміння права.

Методи. Застосовано герменевтичний і концептуальний аналіз, історико-філософське зіставлення та порівняльний підхід. Джерельною базою стали як тексти самого Канта (передусім "Метафізика звичаїв", "До вічного миру", лекційна спадщина), так і сучасні інтерпретації (зокрема, праці М. Вілашека, О. Гьоффе, Г.-Г. Шмітца). Особливу увагу приділено реконструкції дефініції права та її складників: практичності, зовнішності й універсальності.

Результати. Доведено, що кантівське поняття права має нормативний, але не прескриптивний характер. Кантове право – це зовнішня система регуляції вчинків, заснована на формальній ідеї свободи, яка допускає легітимний примус. Установлено, що Кант чітко розрізняє право і мораль за ознакою внутрішньої мотивації, вводячи поняття "права у строгому сенсі слова", позбавленого етичних домішок. Аргументовано, що особливу цінність становлять кантівські розмежування між моральним і позитивним правом, обов'язками права і обов'язками чесноти, а також між легальністю і моральністю. Запропоновано інтерпретацію сучасного німецького дослідника М. Вілашека, яка підкреслює, що право в Канта встановлює межі дозволеного, але не наказує чинити морально.

Висновки. Обґрунтовано, що вчення Канта про право є оригінальним внеском у розробку теоретичних основ нормативного порядку. Воно окреслює право як форму співіснування свободних волевиявлень на основі універсального закону. Такий підхід зберігає актуальність у сучасних умовах, де баланс між законністю і мораллю є критично важливим. Розмежування права і моралі в Канта не означає їх ізоляції, а навпаки – вказує на глибоку раціональну взаємодоповнюваність, що становить значущий внесок у філософське осмислення сучасного правопорядку.

Ключові слова: Кант, філософія права, мораль, категоричний імператив.

Вступ

Імануель Кант не був правником, він не навчався на юридичному факультеті та не мав жодного стосунку до юридичної практики. Але як філософ Кант упродовж свого життя не лише виявив інтерес до феномену права та показав його вирішальну роль для індивіда і держави, а навіть першим заговорив про "право світового громадянства". Парадоксально, але не будучи правником за фахом, Кант став класиком філософії права, і залишається таким до сьогодні.

Щоправда, було б не зовсім правильно стверджувати, ніби Кант не мав жодного стосунку до права. Починаючи з літнього семестру 1767 р., він читав курс із природного права в рідному Кенігсберзькому університеті. Читав Кант *Jus naturae* за однойменним підручником Готфріда Ахенвалля у виданні 1763 р. Відтоді Кант 12 разів оголошував і читав цей курс аж до 1788 р. (Arnoldt, 1894, S. 547, 616).

Методи

У роботі застосовано герменевтичний і концептуальний аналіз, історико-філософське зіставлення та порівняльний підхід. Джерельною базою стали як тексти самого Канта (передусім "Метафізика звичаїв", "До вічного миру", лекційна спадщина), так і сучасні інтерпретації (зокрема, праці М. Вілашека, О. Гьоффе, Г.-Г. Шмітца). Особливу увагу приділено реконструкції дефініції права та її складників: практичності, зовнішності й універсальності.

Результати

Добре відомо, що у своїх творах Кант нерідко порушував теми права і закону в різних контекстах. Філософсько-

правовими і юридичними сюжетами особливо насичені праці пізнього періоду. Наприкінці трактату "До вічного миру" (1795), в останньому підрозділі "Про узгодженість політики з мораллю згідно із трансцендентальним поняттям публічного права", Кант подає вельми актуальну досі "трансцендентальну формулу", або принцип публічного права: "Всякі вчинки, які стосуються права інших людей, якщо їхня максима не узгоджується із публічністю, є не-правими [unrecht] (Kant, 1923, S. 381)².

Невелика, але вагома стаття "Про гадане право брехати з любові до людей" (1797) стосується не лише морального, але також правового і політичного наслідку "брехні" з позиції Кантової філософії (Kant, 1923, S. 428–430). Ще раніше, в "Рецензії проби Готліба Гуфеланда про засаду природного права" (1786) Кант зупиняється на темі зобов'язання (примусу) в межах природного права (Kant, 1923, S. 128–129). Проте навіть у першій "Критиці" ми знайдемо чимало юридичних пасажів, а своєї розуміння поняття "дедукції" Кант прямо пояснює із покликанням на "викладачів права" (Kant, 1998, A 84 / B 116). Також правова тематика присутня у рукописній спадщині філософа і в лекційних курсах про моральну філософію ("Практична філософія Повальський" (Kant, 1974, S. 134–145) і "Моральна філософія Колінс" (Kant, 1974, S. 435), проте вони стали доступними для дослідників лише в 70-х роках ХХ ст. Утім, мабуть, не буде перебільшенням стверджувати, що головний твір Канта, у якому він систематично виклав свою філософію права, – це "Метафізика звичаїв" (1797), точніше, його перша частина – "Метафізичні першопідстави вчення про право".

¹ В основі цього тексту лежить моя розширена доповідь на всеукраїнській науковій конференції "Філософія права Канта: український, європейський і світовий контексти", що відбулася 17 грудня 2024 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка з нагоди 300-річчя з дня народження Імануеля Канта.

² Твори Канта цитуються за академічним виданням [Kant, 1900-], арабські цифри вказують номер сторінки, арабські цифри після номера сторінки (за потреби) – номери рядків. "Критика чистого розуму" цитується за виданням (Kant, 1998) традиційно: А – сторінка першого видання (1781), В – сторінка другого видання (1787).

Хоча заголовок "метафізика звичаїв" і видається дещо незвичайним, передусім з огляду на цілу традицію, у якій метафізика (перша філософія) недвозначно відмежована від етики як частини практичної філософії, відповідно, перша є "теорією", а друга має справу з "практикою", однак для Канта концепт "метафізика звичаїв", який має свою поважну передісторію (Терлецький, 2024, с. 113–128), означає, власне, "чисту мораль" (Kant, 1998, A 841–842 / B 869–870), тобто чисту моральну філософію, що не містить жодних емпіричних (антропологічних або психологічних) умов.

Особливої уваги заслуговує та обставина, що вчення про право Канта (або як це узвичаїлося сьогодні – його філософія права), яке представлено в першій частині "Метафізиці звичаїв", є частиною практичної філософії Канта. Цей момент потрібно спеціально підкреслити, оскільки дуже поширеною стала думка, ніби в працях про обґрунтування моральної філософії ("Узасаднення до метафізики звичаїв" (1785) і "Критика практичного розуму" (1788)) Кант розвиває і обґрунтовує тільки свою етичну концепцію. Таке уявлення, вочевидь, є однобічним і звуженим. І щойно згадані праці Канта, і його "Метафізика звичаїв", а також твори, присвячені політичній філософії (насамперед "До вічного миру"), належать до Кантового проекту практичної філософії. З одного боку, Кант перебуває у великій і величній традиції практичної філософії, що започаткована Арістотелем і континуально продовжувала своє існування аж до масштабної системи Крістіана Вольфа. У цій традиції практична філософія охоплювала етику, політику, природне право й економіку. З іншого боку, Кантова практична філософія становить певний поворотний пункт у цій традиції, оскільки "практичне" у Канта, звісно, стосується "праксісу", дії, вчинків, однак воно передусім пов'язано зі свободою: "Практичним є все те, що можливо завдяки свободі" (Kant, 1998, A 800 / B 828). Практичне стосується відтепер сфери "визначення волі" або "свобідної самоволі", або цілі, що має бути реалізована в силу певного визначення волі.

Кантове вчення про право є частиною практичної філософії в тому сенсі, що саме визначення поняття права базується на свободних вчинках людей. Як відомо, Кант у своїй філософії права пориває з традицією природного права і обстоює позицію права розуму (Vernunftrecht), в основі якого лежить чиста розумна ідея права.

Кантове поняття права містить три елементи у своєму визначенні. Воно стосується "по-перше, лише зовнішнього, а саме практичного ставлення однієї особи до іншої [...]. Але, по-друге, воно означає не ставлення самоволі [Willkür] до побажання ... іншого, як, скажімо, у вчинках добродійності чи безсердечності, а винятково до самоволі іншого. По-третє, у цьому взаємному ставленні самоволі також геть не зважають на матерію самоволі, себто ціль [...] а [зважають на] лише форму у ставленні обопільної самоволі остільки, оскільки її розглядають суто як свободну, і чи [...] вчинок одного з них удається поєднати разом зі свободою іншого згідно із загальним законом" (Kant, 1914, S. 230.9-23). Зауважимо, що лише в "Метафізиці звичаїв" Кант чітко розмежовує "волю" (der Wille) і "самоволю" (die Willkür). Під останньою він розуміє здатність спонтанно покладати самому собі цілі та максими, а, отже, могли вільно визначати власну поведінку (Kant, 1914, S. 226). Український відповідник "самоволя" хоч і не повністю відбиває семантику оригіналу, але принаймні відзначає "схильність діяти за своєю волею".

Вочевидь, таке досить громіздке визначення (чи підготовка дефініції) вимагає певного тлумачення. Ці три

складники можна інтерпретувати таким чином. Перший елемент виступає передумовою *практичності*, адже для права вагомими є практичні, тобто базовані на вчинках, взаємні стосунки людей. При цьому маються на увазі лише свободні (вільні) вчинки, що їх, згідно з Кантом, кожна особа самостійно виконує і, отже, ці вчинки є привинимими. Уже цей елемент прямо вказує на те, що філософія права Канта є частиною практичної філософії. Другий елемент показує, що у правових відносинах має значення лише вплив певного вчинку на свободу чинення інших. Він постає передумовою *зовнішності*, оскільки для права релевантними є лише зовнішні вчинки людей, а не внутрішня мотивація чи спонука, що викликає такі вчинки. Іншими словами, з погляду права до уваги береться лише той факт, що люди поводяться згідно із правом, однак неважливим є те, з яких мотивів вони поводять себе саме таким чином. Нарешті, третій елемент вказує, що для права не мають значення цілі та наміри дієвців, вагомим є лише те, щоб під час вжитку своєї свободи (свобідному вчинку) вона була зовнішньо сумісна зі свободою інших дієвців. Цей третій елемент можна тлумачити як передумову *універсальності*, згідно з якою правові норми повинні виражатися в загальному законі та бути чинними для всіх людей однаковою мірою. А цього можна досягти лише тоді, коли чинність цієї норми не припускає випадкових цілей ("матерія самоволі") адресатів норми (Вілашек, 2024, с. 46).

Зрештою, на підставі цих трьох передумов Кант подає таку дефініцію права: "Право, отже, є сукупністю умов, за яких самоволя одного може поєднуватися із самоволею іншого згідно із загальним законом свободи" (Kant, 1914, S. 230.24–26). Тож право виступає для Канта такою системою або таким порядком, що забезпечує максимальну свободу для вчинків індивідів за умови їх рівності та за допомогою формального критерію сумісності вчинків. Кожен суб'єкт права має свободу настільки, наскільки вона сумісна зі свободою інших суб'єктів права. Спираючись на такий принцип, можна говорити про легітимність правової системи. З одного боку, певне обмеження свободи індивіда справедливим чином і однаковою мірою стосуються всіх суб'єктів права. З другого боку, мета такого обмеження полягає лише в тому, щоб забезпечити свободу для всіх суб'єктів права. Така правова система вирізняється своїм раціональним характером, а з цього випливає, на думку Канта, що вона є прийнятною для всіх суб'єктів права (Вілашек, 2024, с. 46). У такій принциповій позиції нескладно помітити оптимізм епохи Просвітництва.

У традиції природного права Нового часу однією із дискусійних тем було розрізнення між правом і етикою, між "iustum" і "honestum". Уважалося, що дотримання правових норм є примусовим, натомість додержання етичних правил таким не є. Кант зі свого боку також долучився до з'ясування цього ще досі актуального питання про демаркацію між правом і мораллю. Позиція Канта полягає в тому, що припущення примусовості права недостатньо просто виводити із дефініції права, а слід шукати підставу правового примусу. Мовою Канта це означає, що примусовість права потрібно "виправдовувати" (*rechtfertigen, justify*) на підставі "ідеї права".

У зв'язку з цим варто зауважити, що попри відзначений вище факт, що Кант упродовж десятиліть читав курс з природного права, його вчення про право в "Метафізиці звичаїв" усе-таки відрізняється від компендіумів з природного права XVIII ст. Тому наврод чи слухним є твердження, що Кантове "вчення про право не поділяє секулярного поступу кантівської філософії, який убачають

у трансцендентальному методі" (Ritter, 1971, S. 16). Головна відмінність полягає в тому, що свою філософію права, як і свою моральну філософію, Кант намагається обґрунтувати, спираючись на формальне законодавство розуму, яке незалежне від будь-яких емпіричних (психологічних чи антропологічних) передумов. А цього моменту якраз і бракувало всім попереднім природно-правовим теоріям.

Примусовий характер правових норм ґрунтується на згаданій передумові зовнішності права. На відміну від етики, у якій примус (зобов'язання) може бути лише внутрішнім, право вимагає тільки зовнішнього погодження. Тож право вирізняється своєрідною байдужістю до мотивації вчинків. Цю думку Кант неодноразово формулює у відомих словах: право вимагає легальності, але не моральності (Kant, 1914, S. 214, 219).

Своє обґрунтування зв'язку права з уповноваженням примувати Кант дає у розділ § D *Вступу до вчення про право*. Усе, "що є неправом (тобто цілковитим заперечення права – В. Т.) ... становить перешкоду свободі згідно із загальним законом". А з цього випливає, що примус слід розуміти як "запобігання перешкоді свободі у згоді зі свободою згідно із загальними законами, себто [він] є правовий". Зрештою, "згідно з принципом суперечності" "право пов'язане водночас із уповноваженням примувати того, хто порушує право" (Kant, 1914, S. 231). Іншими словами, примус цілком правовий, якщо він полягає у здійсненні права стосовно спротиву. Бо такий спротив з необхідністю є неправовим, оскільки він перешкоджає здійсненню права. Наприклад, хтось перешкоджає певній людині прогулятися в парку, який є загальнодоступним. У такому разі хтось чинить спротив проти свободи цієї людини вільно прогулятися. І цілком правовим є "запобігання перешкоді свободі", тобто здійснення права цієї людини, вдаючись до примусу. За Кантовим розумінням права, саме право гарантує сферу свободи кожного суб'єкта права, але ця сфера є водночас обмеженою з боку такої самої сфери свободи інших суб'єктів права.

Проте далі Кант здійснює ще одне розрізнення і впроваджує поняття "права у строгому сенсі слова" [das strikte Recht]. Як натякає вже заголовок § E "Вступу до вчення про право", таке поняття права передбачає "...можливість суцільного взаємного примусу, що згадується зі свободою будь-кого згідно із загальними законами" (Kant, 1914, S. 232). Суттєвою характеристикою "права у строгому сенсі слова" виявляється те, що до нього "не домішано нічого етичного". Це право не звертається до доброї волі дівців, а тримається єдино лише на загрозі покарання. "Тобто так само, як право взагалі має за об'єкт лише те, що є зовнішнім у вчинках, так і право у строгому сенсі слова, а саме те, до якого не домішано нічого етичного, є тим правом, яке не вимагає жодної іншої підстави визначення самоволі, крім як суто зовнішньої, адже в такому разі воно є чистим і не змішується із приписами чесноти" (Kant, 1914, S. 232.11–16). Таке право Кант називає "повністю зовнішнім" (Kant, 1914, S. 232.17). Під цим мається на увазі лише "зовнішній примус", причому останній може бути як фізичним, так і психологічним примусом. Підсумовуючи, Кант не просто пов'язує право з уповноваженням примувати, але твердить, що "право й уповноваження примувати означають [...] одне й те саме" (Kant, 1914, S. 232.29). Кантове прирівнювання права у строгому сенсі слова з примусовим правом означає, що не може бути права на можливість порушення права.

Варто зазначити, що "Вступ до метафізики звичаїв" (Kant, 1914, S. 211–228) вирізняється тематичним

багатством і точністю у визначенні понять. Водночас ця частина твору, як натякають слова самого Канта (Kant, 1914, S. 221.6), через свій "фундаментальний" характер виявляється досить близькою до "універсальної практичної філософії" К. Вольфа (Терлецький, 2024, с. 118–121). Вагомо і те, що через "радикальність порушених питань і ґрунтовність їх трактувань" "Вчення про право" Канта виявляється досить актуальним сьогодні (Höffe, 1999, S. 281).

Утім, особливо цінними досі залишаються розмежування Канта у з'ясуванні співвідношення між правом і мораллю. По-перше, розрізнення між позитивним правом ("Що таке право [Rechtens?]") і моральним правом ("Що таке правильне [recht?]" (Kant, 1914, S. 229–230). По-друге, відмежування "обов'язків права" як "зовнішніх обов'язків" (Kant, 1914, S. 219) і "обов'язків чесноти", які залишають відкритим "широкий простір" (latitudo) за їх дотримання (Kant, 1914, S. 390). По-третє, розмежування "легальності" як простого узгодження із обов'язком і "моральності" як визнання обов'язку заради нього самого (Kant, 1914, S. 214, 219). Такі розрізнення дозволяють Канту уникнути "двох форм моралізаторства: як філантропічного права, яке змушує такі обов'язки чесноти, як добродійність, так і права умонастрою [Gesinnungsrecht], яке в разі достеменних обов'язків права не задовольняється тільки легальністю, а вимагає додатково ще внутрішнього визнання" (Höffe, 1999, S. 280–281).

Етичну концепцію Канта традиційно і небезпідставно розглядають як етику обов'язку (деонтологічну етику), яка первинно зосереджена на індивідуальній етиці та суб'єктивно уґрунтована в чистому розумі (Düsing, 2004, S. 233). Оскільки право в Канта можна вважати "моральністю у зовнішньому вигляді" (Schmitz, 2004, S. 307), адже категоричний імператив виступає, з одного боку, верховною засадою вчення про звичаї ("Вчиняй згідно з такою максимую, яка може бути водночас значущою як загальний закон" Kant, 1914, S. 226), а, з іншого боку, як верховна засада вчення про право, тобто як загальний закон права ("Вчиняй зовнішньо так, щоб свобідний вжиток твоєї самоволі міг би співіснувати зі свободою кожного згідно із загальним законом" Kant, 1914, S. 231, то з цього природно випливає думка, що правові норми і правила мають у Канта прескриптивний, наказовий характер.

Однак сучасний німецький кантознавець Маркус Вілашек пропонує альтернативний погляд і, відповідно, інше прочитання Канта. Він уважає, що "взяте саме по собі, право не приписує своїм адресатам згідної із правом поведінки, а лише пов'язує правові факти із правовими наслідками" (Вілашек, 2024, с. 49). На підкріплення такої тези наводиться одне місце із "Метафізики звичаїв", а саме із § C "Вступу до вчення про право": "Тож якщо сказано: позичальник має право вимагати від боржника сплати його боргу, то це не означає, що він може наполягати, мовляв, сам його розум зобов'язує до цього виконання, але означає, що примус, який зобов'язує кожного вчиняти так, може дуже добре співіснувати зі свободою кожного, тож і з його власною згідно із загальними зовнішніми законами: право й уповноваження примувати означають, отже, одне й те саме" (Kant, 1914, S. 232).

Із такого дещо неочікуваного положення, бо зазвичай право в Канта розглядають як похідне від моралі, випливають серйозні наслідки. Право розрізняє дозволене і недозволене, правомірні і неправомірні вчинки, та з цього погляду воно є нормативним, тобто встановлює

норму (наприклад, заборону виготовлення і збуту наркотичних речовин). Але водночас воно не має прескриптивного характеру, оскільки воно "не приписує суб'єктам права робити лише дозволене з погляду права і не робити недозволене, а надає суто дозвіл припиняти недозволені вчинки завдяки примусу" (Вілашек, 2024, с. 50). З такої перспективи виходить, що праву батьків щодо власної дитини не відповідає зобов'язання з боку дитини добровільно і з власного розуміння поважати це право. Ідеться лише про уповноваження батьків здійснювати своє право із примусом у разі потреби або дозволяти здійснення такого права з боку держави (Вілашек, 2024, с. 50).

Аби підсилити своє оригінальне прочитання цього важливого сюжету Кантової практичної філософії, Вілашек порушує питання про те, який різновид імперативів міг би відповідати непрескриптивному характеру права в Канта.

Як відомо, Кант розрізняє два засадничі типи імперативів – гіпотетичні й категоричні. Гіпотетичні імперативи є такими, які приписують вчинок за умови, що дієвець має собі певну мету, для якої цей вчинок є необхідним засобом. Тому ці імперативи є зумовленими, а саме – зумовленими встановленою метою. Натомість категоричний імператив, як постійно наголошує Кант, має безумовну значущість, він приписує вчинок не як засіб для певної мети, а як сам по собі правильний і раціональний.

Дискусія і висновки

Зіставлення двох типів імперативів із вищезазначеними елементами поняття права в Канта веде до висновку, що ні гіпотетичні, ні категоричні імперативи не можуть бути правовими повеліннями (наказами). Через свою партикулярність (завжди певна мета "приписує" відповідний вчинок) гіпотетичні імперативи суперечать передумові універсальності. А от категоричний імператив як потенційний кандидат на функцію правової норми не узгоджується із передумовою зовнішності. Хоча останній і має статус універсального положення, є значущим для "всіх розумних істот", але він не годиться для регулювання правової поведінки людей, яка вимагає лише факту дотримання правових норм, тоді як категоричний імператив вимагає того, щоб його дотримувалися заради нього самого.

Висновок із цього такий, що, позаяк у Канта немає інших видів імперативів, то "Кантове поняття права, хоч і є *нормативним* остільки, оскільки воно імплікує розрізнення між правильними і хибними, дозволеними і забороненими вчинками, проте ... не є *прескриптивним*, тобто не містить жодних правових повелінь і заборон" (Вілашек, 2024, с. 52). Така перспектива тлумачення підкреслює ту особливість Кантового вчення, що право виступає суто зовнішнім регулятором поведінки людини і загалом не може містити якогось внутрішнього правового мотиву для такої поведінки. Звичайно, правове регулювання не може бути тотальним, воно не може охоплювати всі можливі випадки, де потрібно застосувати примус. Цей факт усвідомлював також Кант. І в такому разі вступають у дію вже етичні мотиви, внаслідок чого правові норми стають прескриптивними, оскільки етична точка зору передбачає безумовні положення, що виражаються в категоричних імперативах. У зв'язку з цим дуже показовими є такі слова Канта: "Це не обов'язок чесноти – дотримуватися своєї обіцянки, а обов'язок права, до виконання чого люди можуть бути примушені. Але все-таки чеснотливим вчинком є [...] робити це також там, де жоден примус не може бути виконаний" (Кант, 1914, S. 220). Отже, правові норми все ж таки мають прескриптивний (імперативний) характер у Канта,

проте це зумовлено лише тим, що всі обов'язки права є водночас обов'язками чесноти.

Інтерпретація правових правил як непрескриптивних, а суто як нормативних у теорії Канта, вочевидь, є інноваційною і перспективною для кантознавства. Однак вона водночас є вельми актуальною для нас тут і тепер, за воєнного стану, який спричинює певні обмеження громадян з правового погляду. Головний її результат полягає в тому, що від суб'єктів права можна вимагати лише згідної з правом (чинним законом) поведінки, а не апелювати до моральних чинників і мотивів такої поведінки. Утім, за такою інтерпретацією приховується глибша проблема, яка міститься в Кантовій "Метафізиці звичаїв", а саме: чи не є "загальний принцип права" (Кант, 1914, S. 230), на якому ґрунтується царина права, не лише окремою версією морального закону, а радше незалежним базовим законом практичної раціональності? Тоді цей "загальний принцип права" можна було б вважати еквівалентом морального закону в юридичній сфері (Willaschek, 1998, р. 223). Однак це тема для окремого дослідження

Список використаних джерел

- Вілашек, М. (2024). Право без етики? Кант про підстави не порушувати право. *Філософська думка*, 1, 43–55. <https://doi.org/10.15407/fd2024.01.043>
- Терлецький, В. (2024). Проект "метафізики звичаїв" Канта в систематичному та історичному контекстах. *Sententiae*, 43(3), 113–128. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.113>
- Arnoldt, E. (1894). *Kritische Excursus im Gebiet der Kant-Forschung*. Beyer.
- Düsing, K. (2004). Kants Ethik in der Philosophie der Gegenwart. In D. Heidemann, & K. Engelhard (Hrsg.). *Warum Kant heute? Systematische Bedeutung und Rezeption seiner Philosophie in der Gegenwart* (S. 231–263). G. Reimer; W. de Gruyter.
- Höffe, O. (Hrsg.). *Immanuel Kant. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. Akademie.
- Kant, I. (1914). *Gesammelte Schriften: Bd. 6. Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft. Die Metaphysik der Sitten*. G. Reimer; W. de Gruyter. <https://archive.org/details/kantsgesammeltes06imma/page/n5/mode/2up?view=theater>
- Kant, I. (1923). *Gesammelte Schriften: Bd. 8. Abhandlungen nach 1781*. G. Reimer; W. de Gruyter. <https://www.amazon.de/Immanuel-Kant-Gesammelte-Akademieausgabe-Abhandlungen/dp/3110014971>
- Kant, I. (1974). *Gesammelte Schriften: Bd. 27. Vorlesungen über Moralphilosophie*. G. Reimer; W. de Gruyter. <https://www.amazon.de/Immanuel-Kant-Vorlesungen-Moralphilosophie-Akademieausgabe/dp/3110049945>
- Ritter, Ch. (1971). *Der Rechtsgedanke Kants nach den frühen Quellen*. Klostermann.
- Schmitz, H.-G. (2004). Kantische Vernunftrecht und seine gegenwärtige rechtsphilosophische Reinterpretation. In D. Heidemann, & K. Engelhard (Hrsg.). *Warum Kant heute? Systematische Bedeutung und Rezeption seiner Philosophie in der Gegenwart* (S. 306–327). G. Reimer; W. de Gruyter.
- Timmermann, J. (Hrsg.). (1998). *Immanuel Kant's Kritik der reinen Vernunft*. Meiner. <https://philarchive.org/archive/GOYKDR>
- Willaschek, M. (1998). Why the *Doctrine of Right* does not belong in the Metaphysics of Moral. On some Basic Distinctions in Kant's Moral Philosophy. *Jahrbuch für Recht und Ethik*, 5, 205–227. Duncker & Humblot. https://www.uni-frankfurt.de/60969657/1997_Why_the_Doctrine_of_Right.pdf

References

- Arnoldt, E. (1894). *Kritische Excursus im Gebiet der Kant-Forschung*. Beyer.
- Düsing, K. (2004). Kants Ethik in der Philosophie der Gegenwart. In D. Heidemann, & K. Engelhard (Hrsg.). *Warum Kant heute? Systematische Bedeutung und Rezeption seiner Philosophie in der Gegenwart* (S. 231–263). G. Reimer; W. de Gruyter.
- Höffe, O. (Hrsg.). *Immanuel Kant. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. Akademie.
- Kant, I. (1914). *Gesammelte Schriften: Bd. 6. Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft. Die Metaphysik der Sitten*. G. Reimer; W. de Gruyter. <https://archive.org/details/kantsgesammeltes06imma/page/n5/mode/2up?view=theater>
- Kant, I. (1923). *Gesammelte Schriften: Bd. 8. Abhandlungen nach 1781*. G. Reimer; W. de Gruyter. <https://www.amazon.de/Immanuel-Kant-Gesammelte-Akademieausgabe-Abhandlungen/dp/3110014971>
- Kant, I. (1974). *Gesammelte Schriften: Bd. 27. Vorlesungen über Moralphilosophie*. G. Reimer; W. de Gruyter. <https://www.amazon.de/Immanuel-Kant-Vorlesungen-Moralphilosophie-Akademieausgabe/dp/3110049945>
- Ritter, Ch. (1971). *Der Rechtsgedanke Kants nach den frühen Quellen*. Klostermann.
- Schmitz, H.-G. (2004). Kantische Vernunftrecht und seine gegenwärtige rechtsphilosophische Reinterpretation. In D. Heidemann, & K. Engelhard

(Hrsg.). *Warum Kant heute? Systematische Bedeutung und Rezeption seiner Philosophie in der Gegenwart* (S. 306–327). G. Reimer; W. de Gruyter.

Terletsky, V. (2024). Kant's project of "metaphysics of morals" in systematic and historical contexts. *Sententiae*, 43(3), 113–128 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.113>

Timmermann, J. (Hrsg.). (1998). *Immanuel Kant's Kritik der reinen Vernunft*. Meiner. <https://philarchive.org/archive/GOYKDR>

Vilašek, M. (2024). Law without ethics? Kant on the reasons not to violate the law. *Philosophical Thought*, 1, 43–55 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/fd2024.01.043>

Willaschek, M. (1998). Why the *doctrine of right* does not belong in the metaphysics of moral. on some basic distinctions in Kant's moral philosophy. *Annual review of law and ethics*, 5, 205–227. Duncker & Humblot.

Отримано редакцією журналу / Received: 25.04.25

Прорецензовано / Revised: 12.05.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.25

Vitali TERLETSKY, PhD (Philos.), Senior Researcher

ORCID ID: 0000-0003-3212-043X

e-mail: terletsky.vm@gmail.com

H. S. Skovoroda Institute of Philosophy, the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Chairman of the Kantian Society in Ukraine

THE PLACE OF LAW IN KANT'S PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Background. Although Immanuel Kant was not a jurist, his philosophical legacy had a profound impact on the development of legal philosophy as a component of practical philosophy. His doctrine of law became part of the early modern discourse on the relationship between law and morality. The aim of the article is to clarify the place of the concept of law within Kant's system of practical philosophy and to analyze the key assumptions underlying his understanding of law.

Methods. The study applies hermeneutic and conceptual analysis, along with historical-philosophical comparison and the comparative method. The primary sources include Kant's own works (especially *The Metaphysics of Morals*, *Perpetual Peace*, and his lecture courses) and modern interpretations, particularly by M. Willaschek, O. Höffe, and H.-G. Schmitz. Special attention is given to reconstructing Kant's definition of law and its components: externality, practicality, and universality.

Results. The study demonstrates that Kant's notion of law is normative rather than prescriptive. Kantian law is an external system of regulation grounded in the formal idea of freedom and allows for legitimate coercion. It is shown that Kant distinguishes clearly between law and morality by the criterion of internal motivation, introducing the concept of "law in the strict sense," free from ethical connotations. Particularly valuable are Kant's distinctions between moral and positive law, duties of right and duties of virtue, as well as legality and morality. M. Willaschek's interpretation emphasizes that Kantian law defines the limits of the permissible without prescribing moral conduct.

Conclusions. Kant's doctrine of law is an original contribution to the theoretical foundations of normative order. It conceptualizes law as a framework for the coexistence of free wills governed by a universal principle. This approach remains relevant in contemporary conditions where the balance between legality and morality is of vital importance. Kant's distinction between law and morality does not imply separation but rather a rational complementarity, which represents a significant contribution to the philosophical understanding of legal order today.

Keywords: Kant, philosophy of law, morality, categorical imperative.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.